

Inhoud

INLEIDING	13
1 DE EERSTE MENSEN <i>welke kant moet ik op?</i>	17
Leven buiten het paradijs	17
De eerste twee broers	18
De kinderen van Kaïn	22
Na ons de zondvloed	25
De bouwers in Babel	26
Waar is je broertje?	28
2 ABRAHAM <i>waar vind ik houvast?</i>	31
Waar Abram de mosterd haalde	31
Alle houvast laten varen	33
Bij elkaar blijven, juist in tegenspoed	35
De belofte is niet te forceren	37
‘Kinderen neem je niet, kinderen krijg je’	39
Testosteron	41
Opkomen voor je medemens	43
Neven en nichten	44
Het kindoffer	46
3 MOZES <i>waar vind ik vrijheid?</i>	49
Bang voor buitenlanders	50
Dictatuur en opstand	51
Met de moed der wanhoop	53
De appel en de boom	54

- Het pad naar de vrijheid 56
 In vuur en vlam 58
 Leve de verliezer 60
 De bevrijding 63
 Vrij zijn is moeilijker dan bevrijd worden 65
 Vrijheid en leiderschap 68
 Wat is economische vrijheid? 70
 Toch weer op de knieën 73
 De tien regels van de vrijheid 75
- 4 CHAOS *hoe blijf ik staande?* 81
 Allemaal op onze eigen manier 82
 Onrustige tijden 84
 Tijd voor de vrouw 86
 De zachte krachten winnen? 88
 Gideons bende 90
 Niet willen heersen 92
 De fabel 94
 Niet onderhandelen 96
 Verlies jezelf niet 99
 Niet te vertrouwen 102
 Samen kun je het redden 106
- 5 LEIDERS *wie gaat ons helpen?* 110
 Goed luisteren 111
 Alle volken zijn verbonden 114
 De sterkste man 116
 Alle kritiek is welkom 119
 #MeToo, en de eerste echte populist 121
 Opkomst en verval van populisme 124
 Wijsheid 126
 Aan het eigen succes ten onder 129
- 6 VISIONAIRES *hoe houd ik hoop?* 132
 Blijf geloven dat kwaad zichzelf straft 133
 Geloven in waar je voor staat 135

	Een zachte bries voor wie is opgebrand	138
	Geef je niet over totdat het echt over is	142
	De brutaliteit van de goede hoop	145
	De schaduw terugdringen	148
	Blijf bij je principes	151
	Sta open voor verrassingen	154
7	JEZUS <i>hoe moet ik leven?</i>	159
	Focus houden, verleidingen weerstaan	159
	Extreme bescheidenheid en vriendelijkheid	163
	Brood voor iedereen	167
	Zorg voor de zonderling	170
	Zie de ander als volwaardig	174
	Zit niet op je centen	176
	De vreemdeling	179
	Oordeel niet	182
	Wees ruimhartig	185
8	CHRISTUS <i>hoe moet het nou verder?</i>	190
	Geboren als een Abel	190
	Geëindigd als een Abel	194
	Twee verschillende werelden	196
	Iedereen heeft het gedaan	198
	Een krachtig symbool voor altijd	201
	Nieuwe hoop	203
	De erfenis van Abel	206
	De overwinning van Abel	209
	Tot slot	213
	Noten	215
	Namen en begrippen	229
	Index van Bijbelteksten	259

Inleiding

De verhalen in dit boek staan duizenden jaren en kilometers van ons af: ze komen uit de Bijbel. Die afstand betekent niet dat deze verhalen geen zeggingskracht meer hebben voor de mensen van nu. Integendeel, veel van de personages hadden net zo goed onze buurvrouw, vriend of vader kunnen zijn. Tegenwoordig rijden we meer op fietsen en in auto's dan op ezels en kamelen, maar een goed verhaal overbrugt die verschillen, en in de Bijbel hebben we bij uitstek te maken met goede verhalen. Als theoloog is het mijn missie en hobby om die door te vertellen aan mensen van de 21^e eeuw. Dat doe ik vanuit de overtuiging dat ze lessen bevatten die juist voor onze tijd en cultuur waardevol en urgent zijn.

Wij leven in een geglobaliseerde wereld waarin de technologische ontwikkelingen haast niet bij te benen zijn. Alle groei en schaalvergroting hebben ook hun keerzijden. Te midden van zoveel indrukken, gezichten, keuzemogelijkheden is het niet altijd makkelijk om te weten wie je zelf bent, en welke kant je op wilt. Merken en media vechten voortdurend om je aandacht, en intussen raken er veel groepen in de vergetelheid. Dat zijn de mensen die zich niet zo goed redden, en het slachtoffer worden van de manier waarop onze maatschappij is vormgegeven. Op hen, zeggen de Bijbelverhalen, moeten we altijd en overal extra goed letten.

Deze oproep vormt de rode draad van dit boek. Die spin ik uit

aan de hand van de eerste twee broers: Kaïn en Abel, de zonen van Adam en Eva. Zij vormen een broederpaar vol tegenstellingen. De oudste is sterk, succesvol, ontwikkeld, zelfredzaam en assertief. De jongste ziet alles zich maar een beetje overkomen. Hij redt zich helemaal niet, en juist daarom maken de Bijbelschrijvers hem tot held. De succesmensen hebben heus wel hun eigen boeken, kronieken, standbeelden. Het is aan ons om de mensen in het zonnetje te zetten die anders door niemand zouden worden opgemerkt of aangekeken. De Abels van onze wereld – en zij zijn met meer dan je denkt. Misschien ben jij zelf wel een van hen, of misschien ben je juist een naar alle maatstaven zeer geslaagd exemplaar van een mens. Aan alle menstypen bieden de Bijbelverhalen in dit boek een rijkdom aan lessen.

In acht hoofdstukken reizen we van de verre oertijd naar een toekomst die ooit nog moet aanbreken. We zien mensen ontdekken hoe de wereld in elkaar zit, en worstelen om hun plek daarin te vinden. Kaïn en Abel, het spoor van het trotse succes en het spoor van de kwetsbare afhankelijkheid, duiken in andere gedaanten steeds weer op. Naarmate de tijd vordert, wordt de schaal ook vergroot. Hoe groter de mensenwereld, hoe ingewikkelder het wordt om te weten hoe je goed moet leven.

Als extra handvat bij het lezen hebben alle hoofdstukken behalve een kenschetsende titel ook een klassieke levensvraag, zoals ‘Hoe moet ik leven?’, ‘Waar vind ik vrijheid?’ en ‘Waar vind ik houvast?’. Achter in het boek staat een lijst met de meest voorkomende namen. Bij alle Bijbelverhalen die ik vertel staat in de eindnoten steeds de plaats waar ze voorkomen in de Bijbel, zodat je het indien gewenst kunt nalezen bij de bron zelf.

Laten we nu bij het begin beginnen: bij de allereerste mensen. Ze komen tot zelfbewustzijn op deze vreemde, nog niet al te volle aarde, en kunnen alle kanten op met hun prille mens-zijn. Welke richting kies je dan, en welke moet je zeker niet kiezen? Welke

richting kozen zij, en welke kiezen wij? Ik hoop dat de verhalen in dit boek jou net zoveel richting zullen geven als ze mij hebben gegeven.

I

De eerste mensen *welke kant moet ik op?*

LEVEN BUITEN HET PARADIJS

In de Bijbel begint de menselijke geschiedenis met een man en een vrouw, Adam en Eva. Zij constateren twee dingen die met elkaar samenhangen. Allereerst ontdekken ze dat ze meer in hun mars hebben dan alle diersoorten, die ze in de loop der eeuwen zijn ontstegen. Ze lijken wel goden. Tegelijkertijd ervaren ze dat met dat besef een paradijs verloren is gegaan. Alles zal voortaan zowel interessanter als pijnlijker zijn dan voorheen.

Hoe is dat zo gekomen? Ze hebben gepraat met een slang.¹ Mens en dier zijn dan nog niet zozeer uit elkaar gegroeid dat ze elkaar niet kunnen begrijpen. Mens en God ook niet, trouwens. Er is een prille harmonie, die op een dag ruw wordt verstoord. De slang, het slimste dier van allemaal, houdt Adam en Eva voor dat zij de volgende stap in de evolutie moeten nemen: de mens moet slimmer worden dan alle andere beesten. Voor zichzelf gaan bepalen wat goed en wat slecht is. De veilige, overzichtelijke tuin verlaten en de wijde wereld gaan verkennen. Het vooruitzicht is onweerstaanbaar en de mens hapt toe. God vloekt, de slang lacht en de mens voelt zich naakt. Iedereen is benieuwd wat er nu gaat komen.

Dat is de strijd van de mens: we verlangen naar veiligheid, geborgenheid, verbondenheid, duidelijkheid, verzorging, een

klein maar fijn bestaan. Maar we verlangen ook naar avontuur, zelfstandigheid, vrijheid, en willen eigenwijs mogen zijn. De grenzen van Eden zijn ons te benauwd, en toch zullen we er regelmatig heimwee naar blijven voelen.

Buiten het paradijs, waar niets meer vanzelfsprekend is en God steeds verder weg lijkt, besluiten Adam en Eva direct om hun opperste mate van creativiteit aan te spreken. Ze planten zich voort.² Als de eerste menszoon wordt geboren, roept Eva trots: ‘Bij God, ik heb een man gemaakt!’ Ze noemt haar zoon Kaïn. In die naam zit het Hebreeuwse woord voor ‘verwerven’. Voortaan, zegt die naam, zal de mens zelfredzaam zijn. Wij hebben geen God nodig om het leven te ontvangen en door te geven – wij doen het zelf. We zullen de natuur naar onze hand zetten, als goden in het leven staan en verwerven wat een ander ons niet gaat geven.

Deze triomfantelijke geboortescène van Kaïn wordt plotseling onderbroken door de geboorte van zijn broertje. ‘Ze ging door met baren,’ vertellen de Bijbelschrijvers. Zijn naam Abel betekent ‘zuchtje wind, ademtocht, ijle lucht’. Waar Kaïns geboorte enorme kracht, zelfstandigheid en grootsheid uitstraalt, krijg je bij Abel het idee dat hij een onverwachte nakomer is die op niemand al te veel indruk maakt. Daar zijn de eerste twee mensenkinderen: een krijger en een zwakkeling.

DE EERSTE TWEE BROERS

De twee mannen gaan ieder hun eigen weg. Kaïn wordt landbouwer en Abel wordt herder. Als je de geschiedenis kent, weet je dat de Bijbel hier niet zomaar twee broers tegenover elkaar zet. Dit koppel vertegenwoordigt twee soorten mensen – de sterke en de zwakke – en concreter nog: twee rivaliserende beroeps-

groepen. Landbouw, de keuze van Kaïn, vormde een cruciale, alles veranderende stap in de ontwikkeling van de mensheid.³ Voortaan hoefden ze minder rond te zwerven, lieten ze de aarde voor zich werken en domesticeerden ze hun dieren. De opkomst van stedenbouw, hiërarchie tussen mensen, en privébezit schijnt nauw samen te hangen met de wending van de vroege mens van een jagers- en verzamelaarsbestaan naar het boerenleven. Het is niet verbazingwekkend dat juist Kaïn landbouwer wordt – dat is dé keuze voor een succesmens.

Er is één bezigheid waarin Abel zijn oudere broer de baas is, en dat is godsdienst. Op een dag brengen ze allebei een offer. Kaïn offert iets van zijn oogst aan God, en Abel offert de mooiste jonge aanwinst van zijn kudde. Ik weet ook niet hoe je je dit moet voorstellen, maar de Bijbel meldt dat God het offer van Abel wel opmerkte en dat van Kaïn niet. Dat maakt Kaïn woedend, zijn blik wordt donker. Zoals zoveel mensen die bijna alles al hebben, wil Kaïn ook dat laatste beetje nog verkrijgen: Abels band met zijn God.

God, die nattigheid voelt door de grimmige uitdrukking op Kaïns gezicht, komt bij hem langs met wat zowel een waarschuwing als een troost kan zijn. ‘Maak je niet zo boos,’ zegt hij tegen Kaïn. ‘Als je goed handelt, kun je iedereen recht in de ogen kijken en als je slecht handelt, val je ten prooi aan je eigen verleidingen. Wees sterker dan dat.’ God heeft hiermee niet uitgelegd waarom hij Abels toenadering wel heeft geaccepteerd en die van Kaïn niet. Ik denk dat het is omdat God ziet dat Kaïn zich wel redt op deze wereld, en Abel net wat extra steun nodig heeft. Hoe dan ook is zijn boodschap aan Kaïn duidelijk: wat ertoe doet in je leven is niet hoe vroom, religieus of spiritueel je bent, maar of je steeds weer de keuze voor het goede maakt. Kaïn zegt niets terug.

‘Laten we het veld in gaan,’ zegt Kaïn tegen zijn broertje. Mis-

schien was Abel blij dat zijn sterke verwant hem weer eens wat aandacht gaf, of misschien wandelden ze elke dag. Misschien voelde Abel dat er iets niet in de haak was, of misschien huppelde hij zorgeloos achter Kaïn aan. De oudste broer slaat de jongste dood. Bijbelvertellers zijn geenszins genadig voor ons. Als het een sprookjesboek is, dan is het er een voor volwassenen: grimmig en tragisch.

**

We moeten hier heel even uitzoomen om ons te realiseren dat we een erg vreemd verhaal lezen. Eeuw na eeuw wordt de geschiedenis geschreven vanuit het perspectief van de winnaar. Degene die aan het langste eind trekt is degene die het mag navertellen. In de winkels liggen biografieën van helden, niet van hen die bijna een held werden.

Kaïn is de oudste, is zijn broertje een stapje voor en zou normaal gesproken degene zijn die in alle boeken wordt bewierookt. Abel zou zijn vergeten, net als alle miljoenen andere slachtoffers van de geschiedenis. Veroverde volken, monddood gemaakte criticasters, in de maatschappij onderdrukte groeperingen, ze zijn niet meer dan kanonnenvoer voor de succesmensen.

In dit verhaal gaat het precies andersom. Abel, die in de Bijbel geen woord zegt, wiens naam ‘zuchtje wind’ betekent, de eeuwige achterblijver; je bent hem al vergeten voordat je hem gedag hebt gezegd. De Kaïns van deze wereld vinden het ook wel prima als je Abel vergeet, maar de Bijbel ziet het liever anders. Eeuwen later zal Jezus hem de eerste profeet noemen. En dat terwijl hij tijdens zijn leven maar nauwelijks een rol van betekenis heeft kunnen spelen. Hoe zit dat precies?

**